

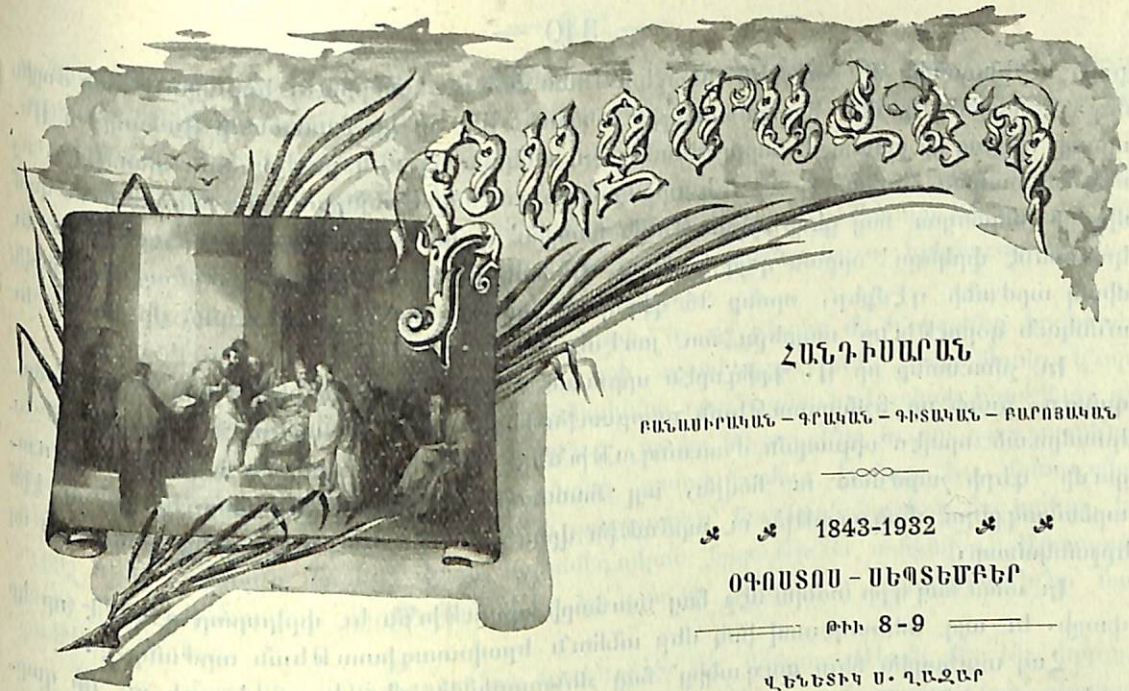
Փիշիպեան Հ. Ե. — Հայկական մշակույթի հարազատ հոգեբանությունը — Արդիական խեղաթիւր ըմբռնումներ — Օրուան պատկերը	339
Թորոսեան Հ. Յ. — Հ. Արսէն Սիւքրի	343
Ղազարեան Հ. Արսէն. — Հայերէն լեզուն	354
— Ողբ. Հ. Արսէն՝ իր հայերէնի ուսուցչին	368
Սրբապետ Ա. — Մուկին մէջ խօսքեր (Հ. Արսէն Վրդ. Ղազարեանի հոգիին հետ)	369
Բազմբեշ Հրաշ. — Փունջ մը ծաղիկ և զոյգ մ'արցունք (Հ. Արսէն Ղազարեանի դաշտին վրայ)	372
Որբեբեան Ռ. — Լորտ Պայրըն (ուսումն.)	374
Թորոսեան Տոբթ. Վ. — Լորտ Պայրընի ձիթենիէն	380
Երեսեան Հ. Ս. — Համբարձում Երամեան.	382
Zanolli Prof. Almo. — Un très ancien commentaire grec sur le Lévitique, conservé en arménien	390
Մոսթաքեան Զարեհ. — Գեղարուեստի կազմաւորումը (Հովանոս — Հոգեկան վիճակ — Վեցհարիւրը — Պեղծիք — Ֆիւմ մինկ Վեցհարիւրը)	396
Դատթեան Յ. — Պատերազմ և դրամատիկություն	404
Փ. Հ. Ե. (Թրգ.) — Համալրապիտի օրինակներ	407
Lamberto Lattanzi. — Ուր որ գիտութիւնը երազ և բանաստեղծութիւն կը գաղնայ (ամփոփեց Ոսկեան Հ. Գ.)	408
Փիշիպեան Հ. Ե. — Պետրոս Միրանդեան հայ վաճառականը՝ հիմնադիր Բիզանի կարթուսեանց վանքին (Չերթոգա)	409
Աստուսեան. — Ամազերջի հանդէսը Մուրատեան վարժարանին ի Սեւր (Բարիզ)	417

ՄԵՐ ԱԶՆԻԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Կը խնդրուի մեր ազնիւ բաժանորդներէն, որոնք ցարդ յետեան ի հաշիւներ ունին, փութացնել ամոնց կարգադրութիւնը:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Paitchikian P. Elie. — Le vrai esprit de la Culture arménienne - Fausses interprétations modernes - Le tableau de nos jours.	339
Thorossian P. J. — P. Arsène Soukri.	343
Ghazikian P. A. — La langue arménienne.	354
— Le regretté P. A. Ghazikian à son Prof. d'Arménien le R. P. Th. Tomadjan	368
Srabian A. — Paroles dans l'obscurité (avec l'âme du P. Arsène).	369
Katcharentz H. — Un bouquet de fleurs et une paire de larmes sur le cercueil du P. A. Ghazikian	372
Orperian R. — Lord Byron (étude).	374
Torkomian Doct. V. — De l'olivier de Lord Byron.	380
Erémian P. S. — Hampartzoum Eramian	382
Zanolli Prof. Almo. — Un très ancien commentaire grec sur le Lévitique, conservé en arménien.	390
Moutafian Zareh. — Formation de l'Art	396
Davidian A. — La guerre et le capitalisme	404
Paitchikian P. E. — Le Code de Hammourabi (version).	407
Lamberto Lattanzi. — Où la science devient un songe et poésie (trad. par P. G. Oskian)	408
Paitchikian P. Elie. — La Chartreuse de Pise fondée par Petrus Mirantis l'arménien, au XIV siècle (1366)	409
Un assistant. — Solennité de fin d'année au Collège S. - Moorat à Sèvres (Paris)	417

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

1843-1932

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՎ 8-9

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

ՀԱՏ. Դ. ՌԵԶԱՆ-ՌԵԶՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՀԱՐԱԶԱՏ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ԽԵՂԱԹԻՐ ԸՄԲՈՆՈՒՄՆԵՐ ՕՐՈՒԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԸ

Ա. Զ. Գ. Ս. Ի. Ն. տօնախմբութեանց մէջ ոչ մէկն այնքան ընդհանրական ընդլծ ունի որքան Մշակույթի տօնը որ իսկապէս ՀԱՅ ԳՐԻ տօնն է, եւ իր ամբողջ էութեամբ հայ ոգւոյն մարմնացումն է, հայ ցեղին պանծացումը. եւ ատոր համար իսկ աննախանձ եւ անվերսպահ է անոր պաշտամունքը ամէն հայու կողմէ, եւ ամէն տեղ:

Եւ իսկապէս ո՞վ կրնայ մասնաւորել հեղինակն այդ տօնին, կամ նախապայրն այդ փառաբանութեան:

Ո՛չ ոք, եւ ոչ մէկ տեղ. քանի որ ամէն հայու սրտին պոռնկումն է այդ՝ ո՛ւր որ ալ ապրի ան:

Եւ այդ արտայայտութիւնն այնքան անհրաժեշտ է եւ ինքնաբոլի հոգեբանօրէն՝ որքան սպառնական է օտարացման եւ այլասերման ահազանգը որ կը հնչէ սեւատառած, եւ հայութիւնը այդ հզնաժամին տակ որպէս միակ գերագոյն եւ փրկարար ազդեակի՝ հայ գրին կը փարի հոգեւին. ահա թէ ինչո՞ւ այդքան շեշտուած է մանաւանդ յետին տարիներուս այդ սրբազան տօնը:

Սակայն այդ տօնին հարազատ հոգեբանութիւնը մեզի պիտի տայ հայ տաճարը՝ ուր ան ծնաւ, հայ սրբազան ամիլը՝ որ զայն ծնաւ, եւ հայ սրբարաններն՝ ուր ան զարգացաւ, ու ծագաւ դարերու ընթացքին եւ իր բեղուն կեանքն ապրեցաւ:

Կրօնքն է որ հայ ցեղի նուիրական դատն իւրացուց, եւ փրկութեան հնարքը ներշնչեց. եւ Սահակ ու Մեսրոպ՝ այդ կրօնքի պաշտօնեաներն էին որ գերագոյն հիւզով մը եւ յաղթանակով՝ որուն սովոր է մեր ցեղը, ստեղծեցին հայ գիրը եւ ատով իսկ ապահովեցին հայ ցեղին իրաւունքը յաւերժութեան, քանի որ ան ալ, թէեւ փոքրիկ, սակայն ածու մ'էր տիեզերքի պարտէզին մէջ, ծաղիկ մը երկրիս բոլոր ծաղիկներուն

բաւական դաս չէ եղած ազգերու եւ պետութեանց ի զուր եւ անիմաստ ոգով չկրկնելու հին եւ վրիպած պայքարները որոնք պարտութեամբ եւ ամօթով կը վերջանան միշտ:

Պայքարէն առաջ ինքնավստահութիւն եւ յաղթանակի ապահովութիւն՝ քրիստոնէութիւնն է միայն որ ունի, ըլլայ հուրի, ըլլայ սուրի, լեռներու եւ անապատներու մէջ թէ երկրիս խորերը գետնադաժմաններու եւ խոր վիրապներու ճոցը:

Եւ այդ մենաշնորհը երկնքի խոստումն է որ դարերու եւ ազգերու անցքին՝ միշտ կը մնայ անխախտ եւ անյաղթ՝ ինչպէս զայն խոստացողն ինք:

Հայ գրի մեծագոյն փառքը մեր գրականութեան մէջ է, որ զոյգ մեր ցեղի աննշուկուն նկարագրին՝ ի գին ամէն զոհողութեան՝ կ'ապրի միշտ. եւ այդ է ուրախալին:

Տխուր հոգեբանութիւն մը՝ որուն վրայ ծանրացանք՝ բարեբախտաբար ընդհանուր գիծը չի կազմեր մեր գրականութեան, այլ լոկ հրապարակագրութեան մէջ է որ կը ներկայանայ որպէս խժածայն լար մը, եւ որ անգիտակցօրէն կ'աճեցնէ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի մէջ եռեփուն վիճակը արդի ընկերական շարժումներուն:

Ուրիշ առթի մոռով Մայր հայրենիքի գրականութեան վերլուծումը, հոս պարզապէս կ'ակնարկենք գաղութահայութեան գրական վիճակին՝ որ իր ապրած միջավայրին ելեւէջներուն հետ կ'ալեկոծի ճակատագրականօրէն, գաղափարականը տնտեսականին չափ:

Յրանալի մէջ իշխող գիծը վէպն ու շարժանկարն էր. անկայուն երկրորդէն վերջ կը շարունակէ առաջինը. որպէս նմոյշ պիտի յիշենք Տիկ. Պ. Բարսեղեանի պատմութեան ներքէն հայ խելակներու անձանօթ ափերու վրայ ինկած «Փոթորկէն վերջ» ինչպէս պատշաճօրէն կնքած է հեղինակը իր գրքի ճակտին:

Մեր թուղթիկ արշաւին մէջ կը տեսնենք Պարսամեան Եղբարց «Կեանք եւ արուեստ»-ը որ զօրեղ ճիգ մըն է ճաշակներ տալու հին ու նոր դէմքերէ, որուն հետ Ս. Փրկիչ Ազգ. Հիւանդանոցի տարեցոյցը զգալի պակաս մը կը լեցնեն: Վերջինիս մէջ ալ թանկագին փունջ մը կայ մեր անցնող մեծ դէմքերէն, որուն համար իսկ հրապուրիչ է Պ. Թ. Ազատեանի խմբագրած այդ հատորը ինչպէս իր Կոմիտաս Վ. ի կենսագրականը: Զօհրապի «Ծանօթ դէմքեր ու պատմութեանքներ»-ը ուժեղ էջեր են մեծ վիպագրին, ուր քերթուածներու բաժինը աւելի յիշատակ մ'է՝ նախատակին քան գրական էջեր. մինչ Սիտալի եւ Կառվարենցի քերթողի աստղը փայլուն է իրենց նոր գործերով:

Պարբերականներու մէջ «Մնասիրտ»ը իսկապէս լայն եւ խոր էջեր կու տայ հայ գրական եւ գեղարուեստական հիւղին. բանաստեղծութիւն, վէպ, թատրերգութիւն համեմուռած են արուեստի նմոյշներով. Զօպանեան՝ հին վարպետ հայ Գրականութեան՝ մեծ դերը մը կը կատարէ անով, եւ մեծ զոհողութեամբ: «Հայրենիք» երբեմն խոր ուսումնասիրութիւններ կու տայ, սակայն վէպն է որ հոն կ'իշխէ՝ Համաստեղով, Զարեանով. որոնց քով պէտք է յիշենք Օշականի իր «Մնացորդաց»ով «Յուսաբեր»ի մէջ: «Կոչնակ» հայ ընտանիքին կը ծառայէ առանց յաւակնութեանց, ջանալով խորհուրդ եւ ուղղութիւն տալ գրական նշոյլներու հետ կանոնաւոր լրաբաժինով: «Սիոն» հետզհետէ կը զրոտուի, կ'ուճանայ աւելի բանասիրական ձգտումով: «Հանդէս Ամսօրեայ» կը արպտեմիշտ, առանց պրծելու Եղիշէի հարազատութեան հարցէն, որ զինք կը տանջէ:

Այս համայնապատկերին մէջ ցայտուն երեւոյթը Կ. Պոլսի գրական զարթոյնն է, շնորհիւ երիտասարդ գրիչներու որոնց մէջ կը փայլի Պ. Թ. Ազատեան՝ որուն շունչը գաւառինն է եւ ոճը յստակ՝ Ալինի ջուրերուն պէս: Հայ մամուլը հաճոյքով ողջունեց «Արեւելքի գրական կիսամեան» ու անոր կողքին կը ծլին «Զարթօնք» ու «Արծառ» համեստ քայլերով: Մինչ «Հայ Կին» իր սեռին եւ «Հայ Խօսնակ» իր տաճարին գը կը շարունակեն հնչեցնել միշտ գրական ճաղիկներու բուրումով խառն:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՃԻԿՅԱՆ

Հ. ԱՐՍԷՆ ՍՈՒՔՐԻ

(Ծնւալ 1851 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 6 - ՎԻՃ. 1882 ՕԳՈՍՏՈՍ 7)

Ինչպէս ասուպ մը՝ որ յանկարծ կ'եւրեւի ու կ'անհետանայ, կամ ինչպէս զարնանային պայծառ առաւօտ մը՝ որ հազիւ ծագած կ'ամպոտի ու կը նսեմանայ, — այսպէս ալ Հ. Արսէն Սուքրի կեանքը:

Շատ քիչերուն ծանօթ է անոր անունը. շատ քիչերը տեղեակ են անոր տաղանդին ու գրական գործերուն, բաց ի սակաւ բանասէրներէ՝ որոնք առիթ ունեցած են կարդալու «Բազմավէպ»-ին մէջ անոր յուսածները եւ թարգմանութիւնները: Եւ յիշուի, այն քիչ տարիներու շրջանին որ ապրեցաւ՝ ինչպէս կրնար արտադրել գրական այնպիսի երկեր, որոնք անմահացնէին իր անունը: Այո՛, շատ մեծ եւ փայլուն ապագայ մը կը խոստանար. բայց միթէ լոկ յոյսերը եւ խոստումները բաւական են մեծ ընել մարդ մը՝ առանց գործերու եւ արդիւնքներու: Եթէ անոր կարճատեւ կեանքէն դուրս հանենք մանկութեան եւ ուսանողութեան շրջանը, — երբ միտքը՝ զարգանալու եւ ձեւանալու ճիգերու մէջ՝ անդադար վերելք մ'է որ կ'ընէ դէպ ի բարձրերը, որով կ'իւրացնէ եւ կ'ամբարէ աւելի քան թէ կ'արդիւնաւորէ, — քանի՞ տարի կը մնար իրեն արտադրելու: Եւ մտածել որ ան՝ իր երեք վերջին տարիներուն, — երբ միտքը բաւական հասուն ու բեղուն, սիրտը՝ եռուն ու զեղուն, գրիչը՝ սահուն ու ճկուն, — կը պատրաստուէր աւելի լայն եւ նոր հորիզոններ բանալ իր գրական գործօնէութեան առջեւ, եւ անա՛նողօր հիւանդութեան մը զաւրուամբերուն մատնուած եւ յուսոյ խաթակի նշոյլներէ որորուած, յետին ճգնաժամի պայքարն էր որ կը մղէր, մինչեւ որ հասաւ մահը յեղակարծ՝ փշրեց անոր զեղեցիկ ապագան եւ մեր յոյսերը: Եւ երբ պիտի կարենար մեծ տեղ մը գրաւել մեր ազգային գրական պատմութեան մէջ, եւ

անով անմահանալ՝ ինչպէս շատերը, այսօր հազիւ թէ կը յիշուի անունը: Եւ սակայն, 5-6 տարիներու շրջանին՝ որ ապրեցաւ իր ուսանողութեան շրջանէն վերջը, ինչ բեղմնաւոր եւ արգասաւոր գործօնէութիւն, ինչ տենդոտ եւ մոլեգին նուիրում մը ճիգերու եւ ուժերու իր սիրած հայկական ուսումնարան, որոնց անձնատուր հոգեւին՝ հրատարակեց աւելի քան 5-6 գրական լուրջ եւ կարեւոր երկեր՝ ինքնագիր կամ թարգմանութիւն, որոնք արդէն գուշակել կու տան՝ թէ ինչքն պիտի կրնար արտադրել այնպիսի կարող եւ զարգացած միտք մը: Ո՛ր թողունք անոր այնքան հմտալից յօդուածները՝ բոլորն ալ ազգային գրականութեան եւ պատմութեան նուիրուած, որոնք կրնային հատորներ կազմել, որոնցմէ օգտուեր է նոյն իսկ մեր հմուտ եւ բազմարդին Հ. Գ. Զարբհանալեան իր «Հայկ. թարգմանութիւնք նախնեաց» եւ «Հայկ. Գալուսթեան պատմութիւն» գրքերուն մէջ: Նկատելու ենք դարձեալ անոր անձնուէր եւ թանկագին մշտական աջակցութիւնը «Բազմավէպ» թերթին խմբագրութեան եւ վանքիս տպարանին մէջ լոյս տեսած հրատարակութեանց, — ինչպէս նաեւ այն բազմաթիւ դասախօսութիւնները Ս. Ղազարու վանքին եւ Ս. Ռափ. վարժարանին մէջ, որոնք անոր ուսմանց ժամերուն մեծագոյն մասը կը սպառէին: Ասոնց վրայ աւելցնելու է անոր բազմաթիւ ձեռագիր ուսումնասիրութիւնները, հաւաքումները, ծանօթագրութիւնները, եւն., որոնցմէ կարելի է զաղափար մը կազմել, թէ այդ երիտասարդ Սիւթարեանը ինչ ծանր, ահագին եւ սպառիչ գործօնէութիւն մ'ունեցած է այդ հինգ տարիներու շրջանին, առանց բոլոր մ'իսկ դուրս ելաւ արտաւարտելու ու գրչին, եւ ատկէ հետեւցնել՝ որ եթէ ան ուրիշ 30-40 տարիներ ալ ապրելու բախտն ունենար, ինչպիսի՛ հոյակապ եւ հատորաւոր գործեր պիտի ունենայինք այսօր իր գրչէն:

Մինչեւ այսօր յիսուն տարիներ անցած